

פרשת לך - לך: כיצד ניתן לשתול בעצמים בשנת שמיטה

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שאברהם אבינו הלך בעקבות ציווי הקב"ה "לך - לך". לא כתוב בתורה מדוע נבחר דווקא אברהם מכל האנשים בעולם, ונאמר מספר פרשנויות בעניין. **הרד"צ הופמן** (עמ' רה) כתב, שאברהם נבחר בגלל היותו צדיק ועמידתו בניסיונות, והסיבה שהתורה לא האריכה במעשיו הייתה, שלדור מקבלי התורה היה הדבר ידוע ומקובל.

אפשרות שניה כתבו המפרשים, שאכן אברהם אבינו נבחר לא בגלל מעשים שעשה בעבר, אלא בגלל הפוטנציאל שלו בעתיד, או לחלופין הסגולה הטמונה בו (עיין כוזרי א, צה), משום כך התורה לא מפרטת את מעשיו לפני בחירתו. כמו כן יש והוסיפו, שלמעשה הקריאה לא נעשתה דווקא לאברהם, אלא לרבים, והוא היחיד שנענה לה. ובלשון הכוזרי שסבר שאברהם נבחר בגלל סגולתו:

"הנה אדם הראשון הוליד בנים רבים, אך מכולם לא היה ראוי לבוא במקומו כי אם הבל, כי רק זה היה דומה לו, ומשהרגו קין אחיו, מתוך קנאה שנתקנא בו על מעלה זו, ניתן לאדם שת תחת הבל, ושת היה דומה לאדם, וכך היה הדבר גם בדורות אשר מנח עד אברהם. אמנם היה בהם מי שלא דבק בו העניין הא-לוהי, כך למשל תרח."

בהמשך לכך שעסקנו בשבועות האחרונים בחלק מהלכות שמיטה, בהיתר המכירה (ראה שנה ד') ובאוצר בית דין (נח שנה ד'), נעסוק השבוע גם בתחום ובשאלה, כיצד בכל זאת מותר לנטוע ולשתול בשמיטה. ראשית נראה עד מתי נוהג זמן האיסור, אלו פתרונות קיימים וכן עד כמה פתרונות אלו מומלצים. כמו כן נראה מה דין גידול בחממה במצע מנותק.

תוספת שמיטה

עד מתי מותר להתעסק בעבודות הקרקע, לחרוש ולזבל? הגמרא במסכת ראש השנה (ט ע"א) כותבת, שמעיקר הדין היה מקום להתיר עד ראש השנה, אך כשם שיש להוסיף תוספת על השבת, כך יש להוסיף על השביעית (ועיין בדף לפרשת מקץ שנה ג'). אלא, שכשם שנחלקו בהלכות שבת רבי ישמעאל ורבי עקיבא מהיכן יש ללמוד דין זה, כן נחלקו בתוספת שביעית.

רבי עקיבא סובר, שהחובה מהתורה לשבות שלושים יום קודם השמיטה נלמדת מהפסוק "בחריש ובקציר תשבות", ואילו חכמים הוסיפו איסור כבר מפסח בשדה תבואה, ומשבועות בשדה האילן. רבי ישמעאל מסכים עם דינו של רבי עקיבא, אך סובר שדין התורה נלמד מהלכה למשה מסיני ולא מפסוקים.

השלכה למחלוקתם תהיה, האם גם בזמן הזה ישנה תוספת שביעית. הגמרא במועד קטן (ד ע"א) כותבת, שרבן גמליאל ובית דין ביטלו את החובה להוסיף על השביעית לאחר שחרב הבית. הגמרא כותבת שהוא יכול היה לעשות כך, רק מפני שסבר כרבי ישמעאל שהמקור לתוספת הוא הלכה למשה מסיני, וההלכה קובעת שלאחר החורבן הלכה זו בטילה, ובלשון הגמרא:

"הלכתא לרבי ישמעאל, קראי לרבי עקיבא. ורבי יוחנן אמר: רבן גמליאל ובית דין מדאורייתא בטיל להו. מאי טעמא? רב אשי: רבן גמליאל ובית דין סברי לה כרבי ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה, וכי גמירי הלכתא - בזמן שבית המקדש קיים, דומיא (= בדומה ל) דניסוך המים, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים - לא."

להלכה פסק **הרמב"ם** (שביעית ג, ט) כרבן גמליאל ובית דין, שבזמן הזה אין חובה להוסיף על השביעית. עם כל זאת, חלק מהאחרונים כתבו שגם בזמן הזה יש נשארה מעט מהמצווה להוסיף על השביעית ולהפסיק מעבודת השדה לפני תחילת השנה, יש שכתבו שמדובר ביום שלם של תוספת, ויש שכתבו שדי במספר רגעים ובדומה לתוספת שבת.

זמן איסור הנטיעה

למעשה אם כן אין איסור לעבוד בשדה עד שנת השמיטה, לחרוש, לזבל ועוד. ואמנם הגמרא (ראש השנה י ע"ב) קובעת, שבכל זאת זמן השתילה של העצים והירקות מוגבל. רבי יוסי ורבי שמעון נוקטים, שעצים יש לשתול ארבעים וארבעה יום לפני שנת השמיטה, וירקות שלושה ימים לפני בוא השמיטה. מדוע פסקו כך? נחלקו הראשונים:

א. **רש"י** (ד"ה צריך) פירש, שהסיבה לכך שאין לשתול בזמן המוגדר כתוספת שביעית היא כדי שהארץ תנוח וכדומה. מכיוון שלוקח לעץ שבועיים להיקלט, ותוספת שביעית היא שלושים יום - יוצא שיש להפסיק לשתול ארבעים וארבעה יום לפני ראש השנה. אמנם, כיוון שבזמן הזה כאמור אין תוספת שביעית, יוצא שלשיטתו יש איסור לשתול רק שבועיים לפני ראש השנה.

ב. **הרמב"ם** (שמיטה ג, יא) חלק וסבר, שהסיבה שיש להמתין היא משום מראית עין. ההלכה קובעת, שעץ הנשתל ארבעים וארבע יום לפני ראש השנה, נחשבת לו שנה זו כשנת ערלה. אם ישתלו בתוך זמן זה, השנה הראשונה לערלה תהיה למעשה שנת השמיטה, ועלולים לחשוב שבעל העץ נטע את עצו בשנת השמיטה. לפי שיטתו עולה, שאיסור זה נוהג גם כיום, ובלשונו:

"אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות, ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית, אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם ראש השנה של שביעית וסתם קליטה שתי שבתות, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו."

להלכה נוקטים כרמב"ם, שגם בזמן הזה אסור לשתול עץ פרי ארבעים וארבעה יום קודם השמיטה. מה הדין בעץ סרק? לפי רש"י יוצא שגם אותו יש לשתול לפחות שבועיים לפני השמיטה, כדי שלא ייקלט בשמיטה, וכן הורו להחמיר **הרב קוק** (שבת הארץ ג, א) ו**הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה מח, נא). לרמב"ם לעומת זאת יהיה מותר לשתול עץ סרק עד שנת השמיטה ממש, כיוון שהוא לא מוציא פירות ולא שייך בו איסור ערלה, וכן פסק **הלכה החזון איש** (יז, כה, אם כי לא בגלל הרמב"ם¹).

¹ דינים של פרחים שאינם מפיקים ריח שווה לעצי סרק, אלא שבגלל שמדובר בפרחים, זמן הקליטה שווה לירקות, ויש לשתול שלושה ימים קודם ראש השנה (לסוברים שיש להחמיר בעצי סרק). כמו כן יש שסברו (הרב וואזנר), שבפרחי נוי המיועדים בין השאר לעשיית ריח יש קדושת שביעית, ולפי שיטתם גם אם ייפסקו כחזון איש יש לשתול שלושה ימים קודם ראש השנה, בגלל איסור ספיחים.

זריעה בעציץ

כאשר מדובר בזריעה באדמה מחוץ לבית, אין מחלוקת שיש בכך איסור בשמיטה כפי שראינו לעיל. האם מותר לזרוע בעציץ הנמצא בבית? דנו בכך הפוסקים בעקבות דברי הירושלמי במסכת ערלה (א, ב). הירושלמי כותב, שאילן שנטעו אותו בתוך הבית פטור ממעשרות ("עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה". דווקא בשדה), וחייב בערלה ("הארץ", ולא דווקא השדה).

בדין פטור משביעית באילן או בירק השתולים בבית מסתפק הירושלמי, שכן מצד אחד כתוב 'ושבתה הארץ', כך שיש מקום לחייב כמו בערלה, אך מצד שני כתוב 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור', משמע שדווקא הגדל בשדה חייב, אבל הגדל בבית פטור. למסקנה, הרמב"ם לא הכריע בסוגיה זו, ומשום כך נחלקו האחרונים:

א. **פאת השולחן** (הל' שביעית כ, כד) סבר, שכיוון ששביעית בזמן הזה מדרבנן כפי שראינו בעבר (ראה שנה ד') (ורק כאשר עם ישראל יחזור כל אחד לנחלתו שביעית תהיה מדאורייתא) - יש להקל, וככל ספק דרבנן שהולכים בו לקולא, ובלשונו:

"אילן שנטעו בתוך הבית הרי זה ספק. בפרק קמא דערלה בירושלמי, בשביעית צריכה, פירוש נשאר בספק, דכתיב ושביתה הארץ שבת לה', וכתוב שדך לא תזרע כרמך לא תזמור משמע בגלוי, ונשאר באיבעיא. ולקמן ס' כג ביררתי דרבניו והאחרונים הכריעו דשביעית בזמן הזה מדרבנן, לפי זה האיבעיא לקולא."

ב. **החזון איש** (שביעית כב, א) חלק על פאת השולחן וטען, שעל אף ששביעית בזמן הזה מדרבנן, מכל מקום כיוון שיסודה מדאורייתא - לא בהכרח שחכמים יקלו, ומשום כך נקט שאין לשתול בעציץ נקוב שנמצא בתוך הבית, וכן פסק **הרב אליהו**. גם **הרב קוק** (שבת הארץ א, ג) סבר שאין להקל בכל עניין, אך כתב שבמקום הפסד יש להקל (וייתכן שגם החזון איש יודה במקום הפסד).

עציץ שאינו נקוב

עד כה הדיון עסק בזריעה בעציץ שיש בו נקב, ובגלל הנקב הוא למעשה נחשב עדיין מחובר לקרקע, ולכן החזון איש והרב קוק כתבו ששייך להחמיר, אך בעציץ שאינו נקוב ונמצא בתוך בית - גם החזון איש כתב שאפשר להקל, כיוון שזריעה בבית אסורה מדרבנן, ופאת השולחן הקל אפילו בעציץ נקוב, כך שיתכן שבעציץ שאינו נקוב לא גזרו.

אלא, שדנו הפוסקים מה נחשב עציץ נקוב ומה אינו נקוב. כאשר אין בכלי המחזיק את העציץ חורים, כתבו הפוסקים שהעציץ אינו נחשב נקוב (אלא אם כן העציץ עשוי מחרס, שאז הצמח יונק דרכו), וכן אינו נקרא נקוב במקרה בו יש חורים בעציץ, אך יש מתחתיו צלחת מפלסטיק וכדומה. דנו הפוסקים, האם עציץ שיש בו חורים, ויושב על מרצפות הבית נחשב נקוב וניתן להקל:

א. **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה א, מא) כתב, שכאשר מדובר בקומת קרקע, יש מקום לומר שכל הרצפה נחשבת יחידה אחת עם הקרקע (והרצפות נחשבות סלע שעל הקרקע), ומשום כך זריעה בעציץ נקוב נחשבת כזריעה על הקרקע ואסורה. אמנם, נראה שכאשר מדובר בקומה שנייה - מותר, שכן אז יש רווח משמעותי (וכן כתב שניתן להקל החזון איש).

ב. **הרב אשר וייס** (דרכי הוראה ו, יז) חלק וסבר, שמכיוון שיש בטון המפסיק בין הרצפה לאדמה, לא מסתבר לראות את העציץ והקרקע כיחידה אחת, וכן וודאי שהעציץ אינו מושפע מהאדמה, ולכן דינו כעציץ שאינו נקוב בבית, וכפי שראינו יש להקל בו. אמנם, במקרה בו חלק מהעלים של העציץ נמצאים מעל אדמת החצר ולא מעל הריצוף - אין זה נחשב עציץ שאינו נקוב.

מצע מנותק

א. בפשטות לפי מה שראינו עד כה, ניתן יהיה לשתול בשמיטה גידולים במצע מנותק בחממות, כלומר זריעה בחממות על מצע מפלסטיק (כפי שהיה נהוג בגוש קטיף בשנת השמיטה) - שהרי מדובר בגידול בתוך בית, בעציץ שאינו נקוב. ואכן, כך פסקו **הגרש"ז אויערבך** (מכתב, הליכות שדה) ו**הרב עובדיה** (ילקוט יוסף שביעית) להלכה, בתוספת העובדה ששביעית בזמן הזה מדרבנן.

האם במקרה זה די בכך שהעציץ מונח על הפלסטיק, או שצריך בנוסף שהעציץ יהיה בתוך כלי שאינו נקוב? יש שכתבו שצריך בנוסף גם כלי סגור, שהרי הרא"ש פוסק שזריעה על סלע נחשבת כזריעה על קרקע. אמנם, מעיקר הדין אין חובה בכך ודי בזריעה על הפלסטיק, שהרי יש לחלק בין סלע שנחשב חלק מהקרקע לבין פלסטיק שאינו, ובלשון הגרש"ז אויערבך:

"אילו היינו פוסקים ששביעית בזמן הזה מדאורייתא, הייתי חושש קצת אם ראוי לקבוע לרבים לזרוע לכתחילה בחממות של זמנינו אשר הוא ממש כן דרך הזורעים, אך כיוון שלמעשה סומכים על הפוסקים ששביעית בזמן הזה מדרבנן, לכן חושבני שנכון מאוד לקבוע את הדבר למעשה, יחד עם צירוף של עציץ שאינו נקוב."

ב. לעומת זאת **המנחת יצחק** (י, קטז) חלק וכתב, שאין להתיר גידולי שמיטה בחממות במצע מנותק, ואין להשוות בין גידול זה לגידול בבית. בטעם הדבר נימק, שהסיבה שהקל בזריעה בבית היא, שגדילה מעין זו גורעת מיכולת הגידול של הצמח, ואז זה לא נחשב ממש זריעה, אבל חממות שכך דרך גידולם - אין להקל בזריעה בשביעית.

בהתבסס על דברי החזון איש, הביא ראייה מדברי הירושלמי (א, ב) הכותב, שאי אפשר לשתול עצים בתוך בית. והרי לעיל ראינו שיש מקום להקל בזריעה בתוך בית, כיוון שהירושלמי הסתפק בדבר ולא הכריע, וספק דרבנן להקל? תירץ הרב אלישיב, שיש לחלק בין בית שגורע מאיכות הגידול של הצמח ומשום כך הותר, לבין חממות שכל מטרתן לגדל צמחים ולכן נאסרו.

ג. **הרב וואזנר** (שבט הלוי ט, רלז) בדעת ביניים, על אף שהסכים לדעת הגרש"ז אויערבך שיש מקום להקל בזריעה בחממות מהטעם שראינו לעיל - לא רצה להתיר למעשה דבר זה ככלל גורף. בטעם הדבר נימק וחיידש, שאם אכן זריעה מעין זו תותר, יהיה אפשר לכסות את כל ארץ ישראל בחממות על מצע מנותק, לשתול ולזרוע בשמיטה כשנה רגילה, ומסתמא לא כך רצון חז"ל (ועיין הערה²).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² למעשה, במקרה בו בנוסף לחממות ולמצע מנותק מוכרים את העציצים לגוי, וכן היהודי יבצע רק מלאכות מדרבנן וגויים מלאכות מדאורייתא (למשל קצירת הפירות), כתב הרב וואזנר בעקבות הרב אלישיב שאפשר להקל ולקיים את ההיתר ככלל גורף, כיוון שבמקרים אלו האיסור רחוק, כך שבוודאי אין בכך בעיה (אך במקרה זה אין להפריש מהירקות והפירות, כיוון שהם שייכים לגוי).

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com